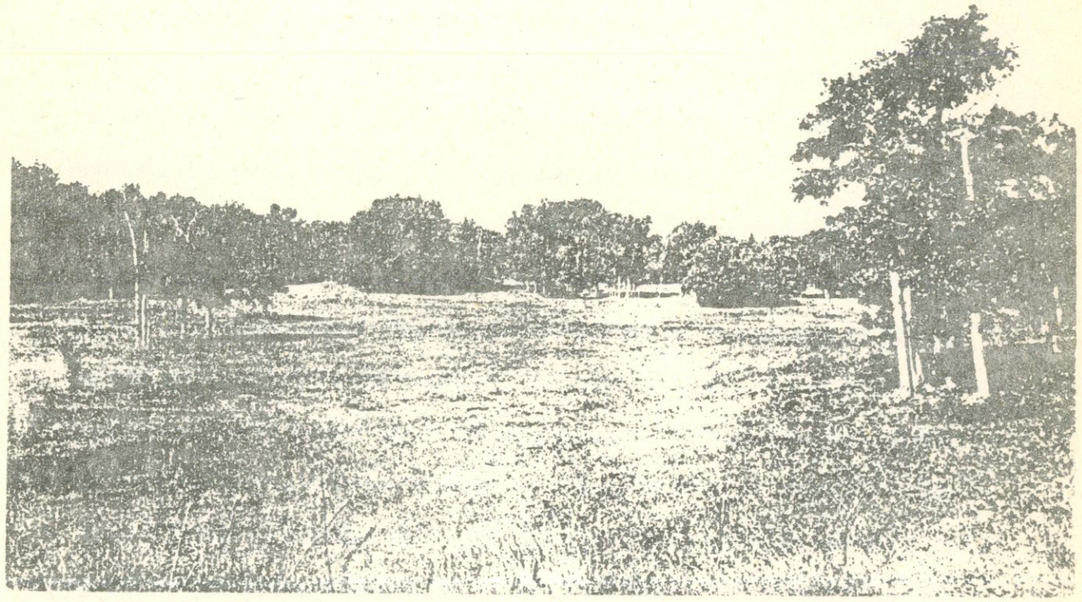
Dr.Nyilas István:

A DEBRECENI NAGYERDŐ ROVARFAUNÁJA

Magyarország első természetvédelmi területe a debreceni Nagyerdő volt, a védetté nyilvánító határozata 1939. (X.10.)-es keltezésű. Ez az esemény régen történt és sokan úgy gondolhatnák, hogy ez a cselekedet biztosan hatékony védelmet jelentett a Nagyerdőnek. Az erdőt korábban is fenyegette veszély, ezt a szakemberek időben felismerték, - például a botanikus Rapaics R. már 1917-ben megjövendölte a Nagyerdő pusztulását: "Amikor ezeket a sorokat írom már keserves sorsa érte el a Nagyerdőt, fejsze alá került, még pedig a sors különös szeszélyéből orosz foglyok fejszéje döngeti az évszázados törzseket, a sudar fenyőt és a terebélyes tölgyet. És talán utoljára. Olyan, mint volt, egészen bizonyosan nem lesz már később a Nagyerdő...". Jóslata sajnos beigazolódott, - a Nagyerdő jelentősen megváltozott, faunájának és flórájának több értékét vesztette el, sőt tájképi értékéből is jelentősen vesztett. Figyelemreméltó az a XX. század eleji felvétel a Nagyerdőről (1. kép), mely azt mutatja, hogy abban az időszakban nem egy kizárólagosan zárt erdő volt, hanem kisebb facsoportokkal, nyílt füves pusztaságokkal és vizenyős foltokkal tarkított terület. Ez a változatosság biztosította a fajgazdag fauna és flóra fennmaradását. A Nagyerdő kétségtelen természetvédelmi értéket képviselt, mivel az Alföld jelentős átalakítását követően, annak nagy részéről kipusztult állat és növényvilág menedékhelyeinek e-



Részlet a debreceni Nagyerdőből az 1900-as évek elején

gyik utolsó mentsvára volt. Tájhatárokhoz közeli elhelyezkedése lehetőséget teremtett különböző elterjedésű fajok megtelepedésére, ugyanakkor homokos alapkőzete a homoki területekre jellemző fajok előfordulását biztosította.

A debreceni Nagyerdő rovarfaunájáról adatokat a XIX. század vége felé kezdenek közölni (Török J.), majd a további kutatások szerint (Kanabé D., Varga Z., Nyilas I.) elsősorban a terület bogár és lepkefaunája érdemel részletesebb említést. A homokos területeken az alföldi homokfutrinkát (Cicindela soluta), a kicsit kötöttebb talajú gyepekben a mezei futrinkát (Cicindela campestris), az öves homokfutrinkát (Cicindela hybrida) és a parlagi homokfutrinkát (Cylindera germanica) találhatjuk meg. A nagyobb testű bábrabló fajok közül a kis bábrablóval (Calosoma inquisitor) még gyakrabban találkozhatunk a Nagyerdőn, míg az aranyosan zöldes szárnyfedőjű igen szép aranyos bábrabló (Calosoma sycophanta) és a szintén védett aranypettyes bábrabló (Calosoma auropunctatum) ma már itt ritkának tekinthető. Néha még találhatunk kék futrinkát (Carabus violaceus), míg az erdő valamikori vizenyősebb részeinek közelében a szárnyas futrinka (Carabus clathratus) élt, a valamivel szárazabb területeken mezei futrinkát (Carabus granulatus) fordul elő. A nyílt sztyeppjellegű területeken érdes futrinka (Carabus scabriusculus) és magyar futrinka (Carabus hungaricus) volt található. Megtalálható itt az Alföld néhány pontjáról ismert ragyás futrinka (Carabus cancellatus) és a gyakoribb rezes futrinka (Carabus ullrichi) is. Talajcsapdákkal igen gyakran foghatunk dögbogárféléket (Silphidae) is. Üdébb réteken, erdőszegélyeken kétfoltos bibircsbogarakat (Malachius bipustulatus), valamint lágybogárféléket (Cantharidae) találhatunk. A díszbogárfélék közül a száraz nyárfatörzsekben fejlődő tarka díszbogár (Melanophila picta decastigma), a száraz tölgyfában fejlődő aranypettyes díszbogár (Chrysobothris affinis) és a virágokon található Anthaxia fajok érdemelnek említést. A tölgyfák tuskóiban piros csuklyásszút (Bostrychus capucinus) találhatunk. A Nagyerdőből előforduló gyászbogárfajok közül említést érdemel a korhadó száraz levelek között, a talajban élő Platyscelis hungarica, mely a Nagyalföld endemikus faja. A nünükék (Meloidae) közül egy pontuszi faj, - mely nyugatra kb. a bécsi medencéig, keleten pedig Szibériáig hatol - az uráli nünüke (Meloe uralensis), a torzcsápúak közül pedig a hókás torzcsápúbogár (Cerocoma mühlfeldi) érdemel említést. A tölgyfák kifolyó nedvével táplálkozik a szarvasbogár (Lucanus cervus), míg a kidőlt fák alatt, korhadt fákban él a szintén védett kis szarvasbogár (Dorcus parallelepipedus). Viszonylag gyakori a holdszarvú ganéjtúró (Copris lunaris), továbbá a különböző Aphodius és Ontophagus fajok, valamint néhány nagyobb testű Geotrupes is. A tölgyesekben, főleg a korhadó fák gyökerei között orrszarvú bogárral (Oryctes nasicornis) találkozhatunk. Homokon, homokos lösszön gyakran láthatunk butabogarat (Pentodon idiota). A fák kiömlő nedvével és különböző virágok részeivel táplálkozik a zöldes színű fémfényű aranyos rózsabogár (Cetonia aurata).

Az igen dekoratív cincérek (Cerambycidae) közül a tölgyerdőkben az alkonyatkor repülő csőszcincért (Prionus coriarius) találhatjuk meg. A tölgyfák kifolyó nedvével táplálkozik a nagy hőscincér (Cerambyx cerdo), mely korosabb fákban még gyakran megtalálható. A kis hőscincér (Cerambyx scopolii) valamely lombosfában fejlődik, rendszerint erdőszegélyen, virágokon, farakásokon pillantható meg. Idősebb fenyőfélékben fejlődik a házi cincér (Hylotrupes bajulus), néha pedig a tölgyben fejlődő kék korongcincért (Callidium violaceum) is megtalálhatjuk. Főleg száraz vagy beteg tölgyfa vékonyabb ágaiban fejlődik a vércincér (Purpuricenus kaehleri), míg a bíborcincér (Purpuricenus budensis) lombosfákban fejlődik, de rendszerint fészkesvirágzatú növényeken él. Öreg fák rönkjeiben, törzseiben él a daliás cincér (Acanthocinus aedilis). Májusban-júniusban rajzik a farakásokon, száraz rönkökön, gallyakon a szemfoltos cincér (Mesosa curculionoides).Két, zömében kisebb méretű fajokat tartalmazó család (Chrysomelidae, Curculionidae) is igen fajgazdag itt.

A Nagyerdő lepkefaunájában az országszerte széleskörűen elterjedt és közismert fajok, pl.: erdei szemeslepke (Pararge aegeria), sakktáblalepke (Melanargia galathea), Atalanta-lepke (Vanessa atalanta), bogáncslepke (Cynthia cardui), kis rókalepke (Aglais urticae), nappali pávaszem (Inachis io), gyászlepke (Euvenessa antiopa), fecskefarkú lepke (Papilio machaon), kardoslepke (Iphiclides podalirius), farkasalmalepke (Zerynthia polyxena), galagonyalepke (Aporia crataegi), káposztalepke (Pieris brassicae), répalepke (Pieris

rapae), folyófűszender (Herse concolvui), nagy pávaszem (Saturnia pyri), stb. mellett több említésre érdemes, de kevésbé ismert faj is található. Így például az erdő és a közé-kelődő nedves rétek tették lehetővé néhány inkább hegyvidéki és lápi hygrophil faj fennmaradását (pl. Argynnis selene, Nonagria typhae, Arytrura musculus, Athetis pallustris). A fakó gyöngyházlepke (Argynnis selene) hernyója violaféléken él, a kifejlett állat pedig erdőszegélyeken, tisztásokon fordul elő és főként savanyú homokterületekre jellemző faj (a kiskunsági homokterületeken nem található). Hasonlóan homokterületeket kedvel nálunk a buckabagoly (Calotaenia celsia), annak ellenére, hogy hernyójának tápnövényei (Calamagrostis epigeios, Nardus stricta, Deschampsia cespitosa, Anthoxantum odoratum) nem csak homokon fordulnak elő. A nagy gyékénybagoly (Nonagria typhae) hernyója a Typha latifolia és angustifolia szárában él, míg az Aritrura musculus bagolylepke lápjaink keletázsiai ritkasága, legnagyobb mennyiségben Magyarországon éppen a bátorligeti lápon gyűjtötték. A Nagyerdő további ritka lepkéje az ibolya-gyöngyházlepke (Argynnis niobe), melynek hernyója elsősorban az ibolyaféléken (pl. Viola canina), ritkábban útifűféléken él. Az ürömfélékkel, pázsitfüvekkel, útifűfélékkel, zsályákkal, cickafarkokkal borított területeken gyakoriak a Phytometra- és Cuculia fajok. Az erdő összetételének megfelelően a tölgyön élő fajok is szép számmal képviseltetik magukat: tölgyfaszender (Marumba quercus), tölgyfa-púposszövő (Drymonia querna), vörhenyes gyapjasszövő (Eriogaster rimicola), tölgyfalepke (Ze-

phyrus quercus), kis tölgyfa-övesbagoly (Catocala promissa). stb., de a nyárfán élő fajok száma is jelentős: nyárfaszender (Amorpha populi), nyárfa-púposszövő (Pheosia tremula), nyárfa-sarlószövő (Drepana falcataria), nyárfaszövő (Poecilocampa populi), kék övesbagoly (Catocala fraxini), stb. Ritkán még megpillanthatjuk a nyáron fejlődő igen szép kis színjátszólepkét (Apatura ilia) is. Megtalálható volt néhány nem várt, inkább középhegységre jellemző faj is, pl.: vörhenyes gyapjasszövő (Eriogaster rimicola), palaszürke bagoly (Polia bombycina), fehérfoltos kertibagoly (Mamestra persicariae), nagy csűdfűbagoly (Lygephila lusoria), fehéres zöldaraszoló (Jodis lactearia). A Nagyerdő a Nyírség homokos hordalékkúpjának délnyugati peremén helyezkedik el, így természetesnek tekinthető, hogy magas a homokos területekre jellemző faunaelemek száma. Figyelemre méltó, hogy a sztyeppelemek közé sorolt nagy szikibagoly (Gortina borelli) országosan is igen ritka bagolylepke is előfordult a Nagyerdőben (pontosan annak szélén), annak ellenére, hogy feltételezett tápnövénye (Peucedanum officinale) nem ismert a környékről. Más esetekben viszont ismert, hogy egyes lepkék sikeresen kibővítették tápnövényeik körét, pl. az őszirózsa-csuklyásbagoly (Cuculia asteris) a pettyegetett őszirózsa (Aster punctatus) mellett további Aster- és Solidago fajokat is fogyaszt és ez a tény jelentősen elősegítette a faj fennmaradását egyes élőhelyeken. A Nagyerdő ugyanakkor valamivel melegebb klímájú, mint a Nyírség nagy része és ez tükröződik néhány melegkedvelő, mediterrán faj előfordulásában is (pl.

Zerynthia polyxena, Ophiusa algira, Scopula subpunctaria).

Mind a bogár, mind a lepkefauna áttekintése során meggyőződhettünk arról, hogy a Nagyerdő sok értékes és részben "védett" fajt tartalmaz, ill. tartalmazott. Az is ismert, hogy a Nagyerdő, mint Magyarország első védett területe komoly eszmei értéket is képvisel. Az a tény, hogy ezen védett terület gazdag faunája az utóbbi évtizedekben egyre szegényebbé vált elgondolkozásra késztet. Sokan már azt a kérdést teszik fel: "Megmenthető-e egyáltalán a Nagyerdő?" A felelősségteljes válasz csak széleskörű ökológiai alapokon nyugvó oknyomozás és tudományos kutatás után adható meg, - a tényezők mindegyikének reális értékelésével -, de az teljesen egyértelmű, hogy a csak jogi védetté nyilvánító határozatok önmagukban életképtelenek. A Nagyerdő tönkremenetelét nem a védetté nyilvánító határozat vagy a védett területet jelző táblák hiánya okozta, hanem sokkal inkább egy biológiai alapokon nyugvó ökológiai szemléletmód hiánya, mely az erdő kezelésében nem ismerte fel az erdő és a fa (facsoport) közötti lényegi különbséget. Az erdő életközösségei több évezred alatt alakultak ki, a tarvágásos erdőirtás következtében megszűnik a fauna és a flóra változatossága és egyúttal megszűnik egy természetes rendszer, egy "erdei ökoszisztéma" is a maga gazdagságával. Az erdő szempontjából negatívan megváltoznak a mikroklímatikus viszonyok, a biotópok homogenizálása egy természetvédelmi szempontból nemkívánatos láncreakciót indított el, melynek következtében a Nagyerdő eredeti értékeit fokról fokra vesztette el. Ezekhez a folya-

matokhoz a későbbiekben további káros hatások is társultak, pl. a növekvő vízkitermelés a Nagyerdő alól, helytelen ipartelepítés és az ezt követő környezetszennyezés, stb., melyek tovább gyorsították és egyben felerősítették a korábban elkezdődött káros folyamatokat. Ebben a szerteágazó, nehéz helyzetben egy dolog biztosnak látszik - és ez lényegesen túlmutat a Nagyerdő problémáján - mégpedig az, hogy a Nagyerdőt könnyebb lett volna megőrízni, mint az eredetihez (-értsünk ezalatt néhány száz évvel ezelőtti-) közelálló állapotokat visszaállítani.

Most, amikor "ünnepeljük" a Nagyerdő védetté nyilvánításának 50. évfordulóját, ne feledjük, hogy az ünnepelt igazán már nincs közöttünk+ (legfeljebb "testben"), a sorsa megpecsételődött, és ez a tény egy igen tanulságos intő példa legyen további természetvédelmi tevékenységünkben.

+ 1939-ben 31 hektárt nyilvánítottak védetté, de ezt az 1950-es években letermelték. 1959-ben 86 hektárt országos jelentőségű, 11 hektárt pedig 1972-ben helyi jelentőségű természetvédelmi értékként védetté nyilvánítottak.

